

OCJENA RUKOPISA DOKTORSKE DISERTCIJE KANDIDATKINJE MGR. IVANE
DIZDAR

1) DATUM RECENZIRANJA I DAVANJA OCJENE: 31. 8. 2023.

2) PODACI O RECENZENTU (OCJENJIVAČU)

- ime i prezime: **dr. Boris Škvorc, redoviti profesor u trajnom zvanju**
- broj znanstvenika iz Upisnika znanstvenika: 27887 (Republika Hrvatska)
- ustanova zaposlenja: Filozofski fakultet Sveučilišta u Split
- elektronička adresa bskvorc@ffst.hr

- **uže područje stručnosti:** redoviti profesor na Katedri za hrvatsku književnost i književnu teoriju Filozofskog fakulteta u Splitu i voditelj Centra za komparativne i korejske studije. Bavi se pitanjima odnosa moći, povlaštenosti i izvlaštenosti u oblikovanju književnog kanona (*Krleža i Andrić, Poetike i politike*, Matica hrvatska 2022), teorijskim problemima vezanim uz povijest književnosti i povijest kao pripovijest u neprestanom preoblikovanju (*Naracija nacije: problemi (književne) pri/povijesti*, Knjiženi krug 2019). Osnivač je Centra za hrvatske studije u svijetu, osnivač i voditelj Centra za komparativne korejske studije, voditelj međunarodnog projekta „Further Development of Centre for Cross-Cultural and Korean Studies“ (Korean Studies Promotion Services of Ministry of Education, Republic of Korea), znanstveni suradnik sveučilišta Hankuk University of Foreign Studies (Seul, Republika Koreja) i Macquarie University (Sidney, Australija).

- popis triju znanstvenih publikacija koje recenzenta kvalificiraju za recenziju djela: *Andrić i Krleža. Poetike i Politike*, Zagreb, Matica hrvatska (2022), *Naracija nacije. Problemi (književne) pri/povijesti*, Split, Književni krug (2019) i *Gorak okus prešućenog. Ironija i ironično u tekstovima, kontekstu i intertekstualnim konotacijama suvremene hrvatske proze*, Zagreb: Alfa (2005).

3) PODACI O KANDIDATKINJI

IME I PREZIME: mgr. Ivana Dizdar

SVEUČILIŠTE: University of Silesia in Katowice (Uniwersytet Śląski w Katowicach)

NASLOV: (Re)konstrukcija identiteta na hrvatsko-hercegovačkom pograničju – književne naracije u razdoblju od 1878. – 1991.

4) RECENZIJIA I OCJENA DISERTACIJE; PRIKAZ DISERTACIJE

Uvod

Doktorska disertacija kolegice Ivane Dizdar pod naslovom *(Re)konstrukcija identiteta na hrvatsko-hercegovačkom pograničju – književne naracije u razdoblju od 1878. – 1991.* od dvadeset poglavlja, te dijelova pod naslovima: Ograničenja u istraživanju i završne primjedbe i Prilog: popis odabranih pisaca. Uz navedenog autorica ima opsežnu biografiju podijeljenu u dva dijela: 1. Izvori i 2. Predmetna literatura. Na kraju disertacije nalazi se Sažetak, i to na tri jezika, hrvatskom, poljskom i engleskom. Disertacija ima 289 stranica.

Pregled disertacije

Uvodni dio

U Uvodu raspravlja se o pitanjima koji će se naći u središtu rasprave. Najprije se kazuje nekoliko riječi o temi, kriterijima odabira razdoblja te prostornom i vremenskom okviru rada. U tom smislu definira se važnost problematike granice u književnom i izvanknjiževnom kontekstu te se raspravlja o uvrštavanju graničnih (i pograničnih) pisaca u jedan ili više korpusa. Isto tako, govori se o pitanjima izvlaštenosti iz korpusa, odnosno o nemogućnosti da se neke pisce smjesti u samo jedan korpus. Riječ je o preplitanju različitih nacionalnih korpusa, ili o podvajanju jednog korpusa na prostorima unutar i preko granice. Kao i pitanje identiteta o kojemu će kasnije biti riječi, pitanje granice postavlja se kao važno teorijsko uporište čitave disertacije, odnosno kao problem oko kojega će se definirati čvrsto pozicioniranje pripovjedačkog (identitetskog i nacionalnog) identiteta u smislu jezika, dijakronijske upisanosti i povijesno-književnog raspoređivanja. Upravo u tom kontekstu kandidatkinja objašnjava odabir autora te prostorni i vremenski okvir svog istraživanja. On je izuzetno dug, i proteže se od vremena pripajanja Bosne i Hercegovina Austro-Ugarskoj Monarhiji, pa sve do nakon ponovnog (administrativnog) razdvajanja Hrvatske i Bosne i Hercegovine granicom dviju samostalnih država. Prostorni i vremenski okvir u disertaciji je dan „zbog lakšeg snalaženja“ u kasnijoj prezentaciji pripovjednih, ideološki markiranih i nacionalno kontaktnih fenomena kojima će se ova disertacija zanimati i koje će prikazati sistematično i u disciplinirano provedenom dijakronijskom nizu. Stoga autorica već u samom početku navodi kako će kroz rad prezentirati autore tog pograničja, prostora između dvije države često s „labavom granicom“, ali katkada i područja sukoba, razdvojenosti i naglašene drugosti. Osim kontakta intelektualaca, pisaca i kroničara (u smislu zblžavanja i prelaženja granica), jasno se naglašava kako ovaj rad ide i dalje, postavljajući se ne samo filološki nego i fenomenološki, predstavljajući kako tekstove tako i njima pripadajuće kontekste.

U završnom dijelu uvoda postavljaju se ključna pitanja koja će kasnije biti metodološki disciplinirano propitivana i tumačena. Prvo postavljeno pitanje može li se prostor regije koja se prostire s dvije strane granice promatrati kao jedinstvenu sredinu. S jedne strane hipotetično postavljeni odgovor oslanja se na jedinstveni jezik, a s druge na sociološka, antropološka ali i filozofska pitanja razlike „čistih“ i „hibridno zadanih“ kategorija. Tu se propituje nemogućnost homogenizacije, ali i značaj njezina stipuliranja kroz narative.

U postavljanju radnih hipoteza autorica smatra kako se pogranična književnost iz njezina primjera oslanja na genealoške karakteristike hrvatske književnosti, sa svim njenim

karakteristikama te upućenošću na razvoj modela europske književnosti. S druge strane upravo autori „s druge strane granice“, odnosno u Hercegovini bitno doprinose modernim pokretima unutar šire zamišljena prostora hrvatske književnosti istovremeno ne negirajući svoj položaj na granici. Treća pak hipoteza zasnovana je na postulatima suvremene teorije i govori o takozvanoj propusnosti identiteta, te o suvremenim pristupima koji zagovaraju moguće formiranje više identiteta unutar širokog raspona od pojedinca do zamišljaja lokalnog ili šire postavljenog nacionalnog identiteta. Upravo promatranje nacionalnih identiteta kao kliskih i propulzivnih predstavlja jednu od središnjih hipoteza, koju će kandidatkinja naglašavati više puta tijekom konkretnih analiza i interpretacija te time dati poseban doprinos kako filološkoj analizi tako i teorijskom promišljanju multiplikacije identitetskih praksi (Richard Rorty, Jonathan Culler).

Na razini metodološkog pristupa moguće je, tvrdi autorica a pokazuju analize, govoriti o filološkom pristupu koji će se prije svega oslanjati na novi historicizam, ali i komparatistički pristup. Ovo zadnje posebno je značajno za sintetički pristup i ukazivanje na određene obrasce, što čitavu disertaciju može prikazati u svjetlu poticajnog primjera te prenošenja nekih od spoznaja prikazanih u ovoj disertaciji na druge oblike i modele pograničja, koja su uostalom predmet prikaza mnogih uglednih suvremenih pisaca (u hrvatsko-bošnjačkoj praksi možemo govoriti o prozi Miljenka Jergovića, ili Igora Štiksa, u poljskoj književnosti o nobelovki Olgi Tokarczuk, u srpskoj o djelu Davida Albaharija ili Danila Kiša, i tako dalje). Stoga ova disertacija u svojim središnjim aspektima ima značenje koje nadilazi lokalni prikazani prostor (na granici Imotske krajine i Zapadne Hercegovine) te se može primijeniti na mnoge druge dijelove Europe gdje su kontakti prekogranični (kao i jezici), a granice često vrlo oštro postavljene i politički neupitne.

Središnji dio disertacije

Središnji dio disertacije kolegice Dizdar podijeljen je u tri dijela:

Prvi dio odnosi se na definiranje fenomena granice i pitanje dvostruke pripadnosti tijekom razdoblja od Požarevačkog mira do Prvog svjetskog rata. U ovom se dijelu disertacije posebna pozornost obraća na tezu o dvostrukoj pripadnosti književnosti u imotsko-hercegovačkoj književnoj regiji te o problematici odnosa usmenog, pučkog i autorski pisanog teksta.

U tom se dijelu raspravlja o prvim doprinosima lokalnih svećenika koji u svojim naracijama nacije lutaju od sintagme „ni pod Bečom ni pod Peštom“ do pitanja pučke solidarnosti. Dizdar je ovdje iščitala i u kratkim crtama predstavila pet autora koji kroz svoje radove prenose određene političke platforme i na različite načine vide budućnost ovog pograničnog prostora. U tim lutanjima oni daju određenu pučko-nacionalnu viziju i uspostavljaju razlita polazišta promišljanju „autentičnosti“ lokalnog prostora i njegovo značenje u konsolidiranju nekoliko nacionalnih korpusa. Kako sama autorica kaže, ovdje je riječ o skliskom mjestu identitetskog svrstavanja unutar strogo zadanih okvira. Tako lokalni prostor i konsolidacija narativa na njemu (ponovo) daje mogućnost ne samo pronalaženja izvorišta (i uporišta) nekih kasnijih političkih i kulturoloških naracijskih praksi od kojih neke inzistiraju na razlici, a druge na uključivosti, već isto tako predstavljaju mogući „primjer“ kako s ovakvim fenomenima postupati (opisivati ih) i na drugim prostorima kontakta. Ono što posebno određuje tu nesigurnost u identitetskim pitanjima pripovijedanja o naciji i prostoru postavljeno je između regionalnog, vjerskog nacionalnog i državnog. Kao što autorica dobro

zaključuje, tu se radi o konstrukciji nekoliko mitskih jezgri: one koja se odnosi na povijesno-politički okvir (i njegovo proizvođenje kroz tekst) te onih koje imaju višeznačnu, ponajčešće didaktičku namjenu, a to su mitovi o slozi i jedinstvu, o narodnoj duši i uzornom životu. Posebno je izdvojen mit o hrvatstvu, uz kritičko ispitivanje ideje (veliko) hrvatstva. Zaključni dijelovi ovog prvog središnjeg dijela disertacije odnose se na pitanje tradicije i na antitradicionalizam „pripovjedačke Hercegovine“. Ovaj posljednji termin inovativan je i vrijedan doprinos ideji prekogranične „književne republike“ i mogućnosti da se jedan oblik naracije pozicionira između čvrstih nacionalnih paradigmi. Taj antitradicionalizam dvojako se odražava: na razini sadržaja (dakle ponovo didaktički), ali i na razini samog iskazivanja, čemu kandidatkinja daje posebnu pozornost.

Što se tiče značaja ovog dijela disertacije i njegova doprinosa hrvatskoj i slavenskoj filologiji, te teorijskom promatranju fenomena granice i identiteta, čini mi se da je ova tema antitradicionalističkog pristupa autora iz Bosne i Hercegovine prikazana po prvi put na hrvatskom jeziku, što je jako važno. To se posebno odnosi na prikaz Buconjićevih i Osman-Azizovih djela. U zaključku prvog dijela autorica je pokazala kako se lokalna književnost imotsko-hercegovačke krajine odnosi prema hrvatskoj tradiciji u matrici. Isto tako ona ispravno zaključuje da „pogranična književnost doprinosi hrvatskoj matici“ s tim da „pokazuje svoje specifičnosti“, odnosno „autentična mjesta. Što se tiče njezine treće teze iz uvoda, zaključak je kako se identitet doista prikazuje kao sklisko područje, uz nerazdvojnost „osobnog, obiteljskog, vjerskog i nacionalnog identiteta“. U tom kolopletu odnosa između vjere, nacije i države, neki se elementi ideje identiteta kao konstrukcije vide možda bolje nego li je to slučaj u čvrstim paradigmatski ispitanim dijakronijama. Ovo je još jedan važan doprinos ove disertacije hrvatskoj filologiji i općenito znanosti o književnosti.

U **Drugom dijelu** autorica se bavi razdobljem između dva svjetska rata. Prikaz i iščitavanje tekstova iz tog razdoblja počinje sedmim poglavljem. U vrlo interesantnom i akribijski potkovanom poglavlju, daje se teorijski prikaz mikro-regionalnog okruženja i elemenata koji takvu književnost i njezine funkcije čine netipičnima u odnosu na filogenezu nacionalne književnosti, a onda i model koji je zapadna tradicija kruto postavila kao slijed književnih formacija i paradigmi koje su u njima prevladavale. Središnji dio ovog drugog dijela pripada prikazu odnosa između lokalne i nacionalne (pa i globalne) identifikacije kroz prikaz dvojice vjerojatno najznačajnijih hrvatskih pjesnika uopće, a svakako u prvoj polovici dvadesetog stoljeća. Riječ je o Antunu Branku Šimiću i Augustinu Tinu Ujeviću. Kod obojice pisaca autorica pronalazi usku povezanost s lokalnom identifikacijom (i jednim od njihovih oblikujućih identiteta), ali istovremeno uz Šimićevu „uronjenost u hercegovački zavičaj“ i Ujevićev odnos prema „kršu“, ona s pravom pokazuje da ove ishodišne pozicije istovremeno određuju jedno (pa možda čak i dva!) razdoblja u razvoju hrvatskog pjesništva uopće. Ovo je, čini se, najteža tema u čitavoj disertaciji, a ovdje je taj odnos lokalnog ishodišta (i neprekidnog povratka njemu) naspram konstrukcije nacionalnih bardova (i pisaca iz školske lektire) odlično prikazan.

U ovom drugom dijelu pozornost se daje i pisce koji su pisali pod utjecajem narodne poezije, dakle išli potpuno drugačijim, često anakronim putem u oblikovanju svog književnog svijeta. Vrijednost ovog dijela istraživanja je u obraćanju pozornosti na značaj koji je u oblikovanju regionalnih (često prenašanih na čitavu naciju) mitova iz poezije koja se pozivala na narodnu i religioznom temama zasićenu književnost margine. Ovdje također možemo govoriti o doprinosu hrvatskoj filologiji i teorijskom promatranju margine i njezina značenja za stvaranje slike o određenom tipu naracije te njegova prodora u prostor središta. Tu se već može govoriti o nekim postignućima, na teorijskoj razini, koja prihvaćaju neke

elemente postkolonijalnog promišljanja odnosa između centra i margine, onog što je verificirano i onog što stoji usuprot versifikaciji kao razlika. U tom smislu govori se i o pripovjedačima poput Zvonimira Remete koji, premda regionalno obilježeni, pišu izvan te obilježenosti, ali istovremeno bivajući uvučeni u prostor razlike.

U zaključku ovog drugog dijela ponovno dolazi do potvrđivanja hipoteza: najprije, vidljivo je da, premda ponekad skokovito i s određenim vremenskim zaostatkom, regionalna književnost imotsko-hercegovačkog pograničja prati kontinuitet hrvatske književnosti, kako na razini tematskih slojeva, tako i u formalnim elementima. Isto se odnosi na tezu da se pogranična književnost upisuje u hrvatski korpus, ali da isto tako pokazuje svoje specifičnosti. Autorica je na jednom mjestu naglasila da se isti odnos uspostavlja i u odnosu između hrvatskog književnog korpusa i ideje europske književnosti: obrasci su vidljivi i preneseni, ali uz određene specifičnosti, a često i vremenske „zaostatke“. Što se pak problema identiteta tiče, on se i dalje konstruira propulzivno, uz tradicionalno upisivanje, pa čak i „prenaglašavanje rodoljubne i bogoljubne komponente“. U konačnici ovog dijela disertacije, kandidatkinja se osvrće na „prešućeni“ korpus, odnosno mogućnost revalorizacije povijesno-kritičkog pristupa nacionalnom kanonu, uz činjenicu da su neki pisci tijekom Drugog svjetskog rata bili na strani poraženih, neki da se nisu htjeli podrediti režimu, a neki da su ostali „neutralni“. U tom smislu njihovo bi književno stvaralaštvo, ideologije njihovih tekstova i oblici naracije nacije trebali biti ponovno iščitani i smješteni na odgovarajuće mjesto u genealogiji izričaja hrvatske književnosti, iz čijeg rakursa autorica promatra odnos centra i periferije.

Treće istraživačko razdoblje. U proučavanju i predstavljanju ovog dijela doktorske disertacije kandidatkinja se bavi problemima suvremene hrvatske književnosti, njezine periodizacije te odnosa središta (dijakronije hrvatske književnosti) i pograničnog područja kojim se bavi (margine). Ovo je razdoblje obilježeno dvama važnim događajima: krajem Drugog svjetskog rata i početkom Domovinskog rata. Na samom početku ovog poglavlja autorica navodi skupine prilično „atipičnih“ pisaca koji potječu iz ili pišu o ovoj mikro-regiji koja se nalazi u središtu njezina zanimanja i analize. No odmah nakon toga daje nam prilično širok kontekst unutar kojega se, s jedne strane, zbiva ova književna povijest, a s druge strane prema kojem se odnosi, bilo eskapistički, bilo utilitaristički ili kontra-hegemonijski. Najprije polazi od dobro poznate teze o odnosu zamišljene socijalno-društvene angažiranosti književnosti i književnika, što je željela i nametala hegemonijska klika, prema realnoj praksi književne proizvodnje koja je vrlo brzo prihvatila europske uzore i približila gotovo sve južnoslavenske književnosti zapadnim „uzorima“. Naravno, sve se to zbiva uz specifični književni milje i u sjeni dvojice velikih pisaca, Miroslava Krleže i Ive Andrića. Autorica vrlo dobro postavlja tezu o nizu prijelomnih događaja koji su definirali poeziju hrvatskog dvadesetog stoljeća: najprije tu je već spominjani Antun Branko Šimić koji je svojevrsni pokretač modernih tendencija unutar nje, a slijede dva ključna događaja: 1952. kao prekid sa sorealističkom praksu (zahvaljujući Krleži i njegovu istupu na Kongresu jugoslavenskih književnika); te nakon toga gašenje hrvatske pobune protiv režima i zatvaranje (hermetičnost) hrvatske poezije u razdoblju koje započinje 1968. – 1971. godine. U to vrijeme poezija i književnost općenito zadobivaju, kako točno tvrdi kandidatkinja, karakteristike de-funkcionalizacije i posvećuju se sami sebi. U uspostavi konteksta svoga istraživanja autorica navodi i važne političke događaje, odnosno one koje su iz pozicije moći uvjetovale određene reakcije (i promjene poetika). Tako pisac podrijetlom iz područja imotsko-hercegovačke granice Stjepan Čuić postaje nepoćudan, a većina autora koji će u istraživanju trećeg razdoblja biti razmatrani okreću se fantastici, dijalogu s tradicijom i narativnim igrama. Naravno, sve će se to odraziti i na poeziju, što

kandidatkinja navodi u posebnom poglavlju stavljajući težište na poeziju Veselka Koromana i Petra Gudelja, dvojicu pjesnika koji dolaze iz tog područja, nakon određenih lutanja u njega se vraćaju i mogu se odrediti kao pjesnici ruba i pjesnici s ruba.

U zaključnom poglavlju koje se bavi trećim istraživačkim razdobljem autorica pokazuje kako je podjednako ovladala interpretacijom proze i poezije te kontekstualnim uključivanjem suvremene književnosti u pripadnost različitim kanonima (kao i bivanje u „prostoru između“). Pritom je naročito važno da se kroz disertaciju ostvaruje balans između prikaza književnog diskursa i diskursa odnosa moći u društvenim kretanjima (i promjenama u stvarnim, fizičkim granicama koje ograničavaju kretanje i mogućnosti slobodnog prolaza). Isto se tako potvrđuju teze s početka i otvara problem višestrukog identiteta.

Ovdje se ne radi o propulzivnosti identiteta u okviru kojih se hibridnost ostvaruje prepletanjem fikcijskog i faksijskog, priče i njezinih manifestacija, već o fizičkoj višestrukosti uokvirenosti različitim prostorima, praksama življenja. Autorica izvrsno uočava te razlike: one na razini odnosa lokalnog, regionalnog i nacionalnog (koje originalno naziva vertikalnom identifikacijom); zatim „prožimanje različitih društvenih identiteta“ na razini koju imenuje horizontalnom identifikacijom; te konačno: otvaranje pitanja fragmentiranosti identiteta, onako kako ga podrazumijeva suvremena teorija i postmoderne prakse.

Upravo opisom odnosa lokalne, regionalne i nacionalne identifikacije, pregledom društvenih mogućnosti na razini prelaženja granica i promatranjem fenomena prelaska granice kao društvene djelatnosti koja često zadobiva i kontrahegemonijske elemente (u odnosu na sustav moći i njegove manifestacije), ova disertacija opis književnog kanona upotpunjava uvrštavanjem rubnih pojava, modela drugosti koja se prema centru odnosi istovremeno kao periferija, ali i izvorište novih ideja (Gudelj, Gotovac, Raos) te mogućih nositelja promjene na razini cjelokupne nacionalne (hrvatske) književnosti i drugih kontaktnih književnih kanona (Stjepan Čuić, na primjer).

Treći dio ove disertacije radi na donošenju zaključaka. Zaključak započinje ponovljenim i sažetim upućivanjem na fenomen granice. Ona je dakle granica između istoka i zapada, između kršćanstva i muslimanskog upisivanja u europski prostor; ali isto tako ona je prostor spajanja, mjesta gdje se izvlaštena periferija (unutar koje je granica smještena) odnosi prema centru. Kroz tekst zaključka kandidatkinja donosi pregled problema i još jednom podcrtava problem rubnog i prekograničnog prostora u procesu usustavljanja u korpus (i kanon) nacionalne književnosti. Naglasak je stavljen na složenost identiteta, na lokalne i regionalne naracije koje često imaju integrirajući karakter te na fragmentiranje identiteta u slučaju nekoliko vrlo značajnih autora.

Prema Ivani Dizdar ideje o identitetu kao homogenom i likvidnom mogu se primijeniti i na narative koje se tim likvidnim (heterogenim) bave kao dominantnim temama. U tom smislu u zaključku se navodi čak osam dominantnih narativa: o jeziku, o domoljublju, o slozi, o vjeri, o tradiciji, o zavičaju i konačno, onaj vjerojatno najzanimljiviji: o ličnosti i njezinoj spremnosti da se neprekidno bori uslijed života na periferiji.

Tu periferiju autorica gradira vrlo slično kao što to čini suvremena postmoderna i poststrukturalistička teorija, ali konkretnim primjerima lokalne upisanosti otvara mogućnosti da se ti problemi doista jasno prouče i da se primjene u povijesnoj historiografiji, ali i u teorijskom uokvirivanjima književno-historiografske pri/povijesti. Riječ je najprije o najuže zamišljenoj lokalnoj upisanosti: onaj imotskoj, hercegovačkoj ili

dalmatinskoj. Slijedi upisanost na razini nacije (npr. hrvatska književnost), a otuda se model lokalne upisanosti može uspoređivati s genealogijom ideje književnosti, nazovemo li je europskom, književnošću zapadnog kruga ili, jednostavno, kako je to učinila Pascal Casanova, „književnom republikom“.

ZAKLJUČAK RECENZENTA I OCJENA DOKTORSKE DISERTACIJE

Doktorska disertacija kolegice Ivane Dizdar predstavlja kvalitetan i originalan doprinos hrvatskoj filologiji i teoriji književnosti. U okviru filološkog promatranja problematike, ova disertacija ukazuje na rubne pojave u korpusu i prikazuje moguće načine kanonizacije nekih od opusa iz tog područja ruba (margine). Način na koji kandidatkinja pristupa temi je originalan i metodološki adekvatan, interdisciplinaran, s uključivanjem nekoliko komplementarnih metodoloških polazišta te na presjecištima disciplina kao što su to filologija, antropologija, povijest, sociologija i filozofija.

Neprekidno imajući na umu filološko ishodište, kolegica Dizdar otvara pitanja koja su u hrvatskoj (pa i šire zamišljenoj slavenskoj) filologiji često bila zapostavljena. Kako rubne pojave postaju važne u kanoniziranju određenog korpusa? Kako autori istovremeno upisuju svoju pojavnost na razini margine, istovremeno se ostvarujući u okviru jedne ili više nacionalnih književnosti?

Prikazujući jedan granični prostor (između Imotske krajine u Hrvatskoj i Zapadne Hercegovine u današnjoj Bosni i Hercegovini), autorica inzistira na prepletanju korpusa i vezama koje se uspostavljaju na jezičnoj, povijesnoj i diskurzivnoj razini, utječući istovremeno na modalitete lokalne identifikacije i oblikovanje kanona (u množini: hrvatskog, bošnjačkog, pa onda i južnoslavenskog; ako ne kao praktičnog modela, onda kao zamišljaja koji se može, ali i ne mora uvažavati kao modalitet jedinstvene iskazne prakse).

Prezentirajući svoje četiri osnovne hipoteze (o skliskosti i propulzivnosti identiteta, o činjenici da rub često određuje vrijednost središta, o genealoškim karakteristikama pograničja kao prostora uvrštenosti i o komparativnim mogućnostima koje nam otvara „pojedinačni primjer“ modela razlike), autorica nam dokazuje/pokazuje sva četiri svoja polazišna stajališta koja se tijekom elaboracije ne samo primjenjuju na korpus, već iz njega proizlaze, kako je pokazano gore u opisu postupka prikazivanja/dokazivanja pojedinih hipoteza.

Osim toga ovaj model lokalne identifikacije i pojedinačne prakse prelaženja granica i upisivanja u prostor toga prelaženja ima i širi, odnosno opći karakter „svakog“ (ili „bilo kojeg“) prelaženja granica u prostorima europskih prepletanja nacija, jezika i prostora suživota. U tome je posebna „dodana vrijednost“ ovog istraživačkog poduhvata.

Ono što je posebno važno jest vrlo suvereno korištenje i citiranje literature te njezino kritičko propitivanje u području koje se odnosi na tematske cjeline što se u ovoj disertaciji postavljaju u određeni okvir. Velika količina različite literature (povijesno-književne, teorijske, antropološke, povijesne, religijsko-fenomenološke i dokumentarne) pokazuje akribičnost autorice i njezinu sposobnost da razluči bitno od nebitnog te dijelove koji se u određenom kontekstu treba (ili ne treba) upotrijebiti u procesu dokazivanja vlastitih teza i njihovoj prezentaciji u novom i originalnom svjetlu.

U ovom kontekstu nameće se nekoliko pitanja. Najprije tu je pitanje o odnosu partikularnog i općeg, odnosno o objašnjenju kako se problematika lokalno upisanog odnosa može prenijeti na druge sustave (odnose u pojedinim nacionalnim kulturama ili jezičnim zajednicama)? Tu je posebno zanimljiv slučaj književnosti engleskoga govornog prostora. Ima li sličnosti (ili bitnih razlika) u tome kako se formira korpus književnosti engleskoga govornog područja u svojoj kompleksnosti suodnosa između centra i periferije? Drugo pitanje vezano je uz metodologiju. Jasno je kako se ovdje radi o filološko-fenomenološkom pristupu uz uočavanje utjecaja novohistoricističke teorije. Osobno, mislim da bi se problemu moglo pristupiti i iz pozicije postkolonijalne teorije. U tom slučaju bi krug utjecaja bio dvostruko obilježen: prvo odnosima hrvatskog i bošnjačko-hercegovačkog diskursa prema (vlastitim) centrima; a onda i periferijalni odnos tih „centara“ prema središtu kolonijalno (pa onda imperijalistički) zamišljenih centara moći koji se nalaze izvan prostora jezičnih zajednica među kojima postoji (lingvistički kodirano) „razumijevanje“. Vjerojatno bi to mogao biti daljnji smjer istraživanja koji će se nadograditi na ovo filološki upisano i pionirski izvedeno. I konačno, tu je pitanje kanona. Kad i koliko je on (isključivo) nacionalno upisan, a kad se fenomen (kao što je slučaj u primjeru Šimića ili Ujevića) nacionalnog propituje u procesu recepcije koja nadilazi tako zamišljenu obilježenost? No čini mi se kako činjenica da tekst disertacije otvara ove probleme sama po sebi govori o poticajnosti kandidatkinjina promišljanja povijesti lokalne paradigme u šire uokvirenom kontekstu.

U tom smislu smatram da je riječ o disertaciji koja je istovremeno filološki uvjerljiva, dokazuje svoje polazne postavke (izvedene iz pomnog čitanja primjera) te služi kao svojevrsni model drugih čitanja „granice“ kao prostora koji istovremeno razdvaja (jezike, kulture, politike i mogućnosti su-postojanja) i spaja (kulturalne paradigme koje prelaze nametnute ograde hegemonijski zadane razlike). Sama disertacija napisana je zrelo, sistematično je zaokružena, dijakronijski pregledna, a istovremeno ciklički zaokružena u odnosu na neprekidno ponavljanje problema koji se proteže od sredine devetnaestog do kraja dvadesetog stoljeća. Inzistirajući na detaljima, disertacija je istovremeno sistematična i makrostrukturalno pregledna, te stoga već sada posjeduje kvalitete na temelju kojih bi, uz minimalne preinake, mogla postati zanimljivom monografijom i štivom kojim bi se mogli koristiti svi filolozi, povjesničari, fenomenolozi i drugi humanistički učenjaci koji se bave problemima odnosa prema drugom, pitanjima granice i njezina prekoračenja. Zato mislim da svakako treba prihvatiti ovu disertaciju te je, u smislu svega do sada navedenoga, ocijeniti najvišom mogućom ocjenom.

Na temelju gore navedenih zapažanja utvrđujem da doktorska disertacija mgr. Ivane Dizdar nedvojbeno ispunjava sve odgovarajuće statutarne kriterije značajno doprinoseći razvoju discipline. Stoga kandidatkinju predlažem za uključivanje u daljnje faze postupka obrane doktorske disertacije. Također predlažem da se disertacija, uz minimalne izmjene kakve zahtijeva žanr znanstvene knjige, prilagodi i objavi kao monografija kako bi ovaj važni doprinos hrvatskoj i južnoslavenskoj filologiji bio dostupan širem krugu učenjaka i studenata.

B. J.
B. P.

A handwritten signature in black ink, appearing to read 'Boris Škvorc'. The signature is written in a cursive style with a large initial 'B' and a long, sweeping tail.

prof. dr. sc. Boris Škvorc

Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu

TŁUMACZ PRZYSIĘGLY JĘZYKA CHORWACKIEGO-/-

LESZEK MAŁCZAK TP 321/07-/-

TŁUMACZENIE PISEMNE Z JĘZYKA CHORWACKIEGO NA JĘZYK POLSKI-/-

OCENA RĘKOPISU ROZPRAWY DOKTORSKIEJ DOKTORANTKI -/-

MGR IVANY DIZDAR-/-

1) DATA RECENZJI I WYSTAWIENIA OCENY: 31.08.2023-/-

2) INFORMACJE O RECENZENCIE (OCENIAJĄCYM)-/-

- imię i nazwisko: **dr Boris Škvorc, profesor zwyczajny**-/-
- numer naukowca z rejestru naukowca: 27887 (Republika Chorwacji)-/-
- instytucja zatrudniająca: Wydział Filozoficzny Uniwersytetu w Splicie-/-
- adres e-mail: bskvorc@ffst.hr-/-
- profesor zwyczajny w Katedrze Literatury Chorwackiej i Teorii Literatury Wydziału Filozoficznego w Splicie oraz Kierownik Centrum Studiów Komparatystycznych i Koreańskich. Zajmuje się problematyką relacji władzy, uprzywilejowania i wyłączenia w kształtowaniu kanonu literackiego (*Krleža i Andrić, Poetike i politike*, Matica hrvatska 2022), zagadnieniami teoretycznymi dotyczącymi historii literatury i historii jako opowieści podlegającej nieustannym przekształceniom (*Naracija nacije: problemi (književne) pri/povijesti*, Knjiženi krug 2019). Założyciel Centrum Chorwackich Studiów na Świecie, założyciel i kierownik Centrum Komparatystycznych Studiów Koreańskich, kierownik międzynarodowego projektu „Further Development of Centre for Cross-Cultural and Korean Studies” (Korean Studies Promotion Services of Ministry of Education, Republic of Korea), pracownik naukowy Hankuk University of Foreign Studies (Seul, Republika Korei) i Macquarie University (Sydney, Australia).-/-
- lista trzech publikacji naukowych kwalifikujących recenzenta do recenzji rozprawy: *Andrić i Krleža. Poetike i Politike*, Zagreb, Matica hrvatska (2022), *Naracija nacije. Problemi (književne) pri/povijesti*, Split, Književni krug (2019) i *Gorak okus prešućenog. Ironija i ironično u tekstovima, kontekstu i intertekstualnim konotacijama suvremene hrvatske proze*, Zagreb, Alfa (2005).-/-

3) INFORMACJE O KANDYDATCE-/-

IMIĘ I NAZWISKO: mgr Ivana Dizdar-/-

UNIWERSYTET: University of Silesia in Katowice (Uniwersytet Śląski w Katowicach)-/-

TYTUŁ: (Re)konstrukcja tożsamości w pogranicznym regionie chorwacko-hercegowińskim – narracje literackie w okresie 1878–1991-/-

4) RECENZJA I OCENA ROZPRAWY DOKTORSKIEJ; OMÓWIENIE ROZPRAWY-/-

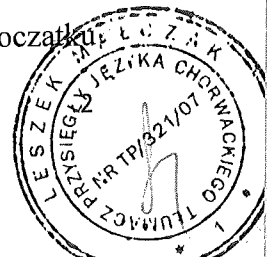
Wstęp-/-

Rozprawa doktorska mgr Ivany Dizdar pod tytułem *(Re)konstrukcja tożsamości w pogranicznym regionie chorwacko-hercegowińskim – narracje literackie w okresie 1878–1991* składa się z dwudziestu rozdziałów, a także części zatytułowanych: *Ograniczenia w badaniach i uwagi końcowe* oraz *Załącznik: spis wybranych pisarzy*. Oprócz wyżej wymienionych elementów pracy, Autorka sporządziła obszerną bibliografię podzieloną na dwie części: 1. *Źródła* i 2. *Literatura przedmiotowa*. Na końcu rozprawy znajduje się *Streszczenie* w trzech wersjach językowych – po chorwacku, polsku i angielsku. Dysertacja liczy 289 stron.-/-

Streszczenie rozprawy-/-

Część wstępna-/-

We *Wstępie* zostały wskazane zagadnienia, które poddano szczegółowym rozważaniom w zasadniczej części rozprawy. W pierwszej kolejności zaprezentowany został temat, ramy przestrzenne i czasowe pracy oraz kryteria ich doboru. W tym celu omówiono nader ważną kategorię granicy w kontekście literackim i pozaliterackim, a także poddano refleksji kwestię włączania pisarzy sytuujących się na granicy (pograniczu) do jednego lub kilku korpusów narodowych. Ponadto, poruszono problematykę wywłaszczania z korpusu, czyli kwestię niemożności ulokowania niektórych pisarzy wyłącznie w jednym korpusie. Mowa jest tu o przeplataniu się różnych korpusów narodowych lub o podwajaniu jednego korpusu tak na obszarach znajdujących się wewnątrz granicy, jak i transgranicznych. Oprócz zagadnienia tożsamości, które zostanie omówione w dalszej części recenzji, to właśnie problematyka granicy stanowi ważne zaplecze teoretyczne całej rozprawy, innymi słowy – jest to zagadnienie, wokół którego zdefiniowana zostanie silna pozycja tożsamości narracyjnej (identyfikacyjnej i narodowej) w znaczeniu języka, przynależności diachronicznej oraz przyporządkowania historycznoliterackiego. W tym też właśnie kontekście Kandydatka dokonuje wyjaśnienia doboru autorów oraz ram przestrzennych i czasowych swoich badań. Ramy czasowe są wyjątkowo rozległe i obejmują okres od aneksji Bośni i Hercegowiny przez Austro-Węgry aż do ponownego (administracyjnego) rozdzielenia Chorwacji i Bośni i Hercegowiny granicą dwóch niezależnych państw. Ramy przestrzenne i czasowe dysertacji zostały przyjęte dla „łatwiejszej orientacji” w prezentowanych w dalszej części pracy fenomenach narracyjnych – naznaczonych ideologicznie, ale także narodowo ze sobą powiązanych. Fenomeny te stanowią przedmiot niniejszej rozprawy i zostały one przedstawione w usystematyzowanym i zdyscyplinowanym porządku diachronicznym. W związku z tym, Autorka już na początku

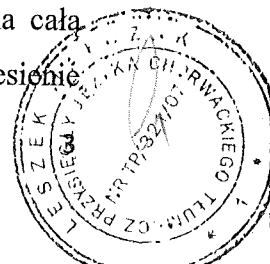

zapowiada, że w swej rozprawie pragnie przedstawić pisarzy pogranicza – przestrzeni między dwoma państwami z częstokroć „płynną granicą“ – ale także będącego czasem obszarem konfliktów, podziałów i wyraźnych odmienności. Ponadto, Kandydatka zdecydowanie podkreśla, iż – prócz omówienia kontaktów intelektualistów, pisarzy i kronikarzy (w rozumieniu zbliżenia i przekraczania granic) – w niniejszej rozprawie idzie o krok dalej – opracowanie obejmuje bowiem nie tylko analizę filologiczną, ale także fenomenologiczną, a więc przedstawia zarówno teksty, jak i właściwe im konteksty.-/-

W części wieńczącej wstęp zdefiniowane zostały kluczowe zagadnienia, które w toku pracy zostaną w sposób metodologiczny i zdyscyplinowany przeanalizowane i wyjaśnione. Pierwsze zagadnienie dotyczy kwestii, czy można przestrzeń, która rozpościera się po dwóch stronach granicy postrzegać jako środowisko jednolite. Z jednej strony, hipotetycznie udzielona odpowiedź mogłaby odwoływać się do jednolitego języka, z drugiej zaś strony, do socjologicznej, antropologicznej i filozoficznej kwestii różnicy „czystych“ i „hybrydycznie nadanych“ kategorii. Zbadana zostaje tutaj niemożność homogenizacji, jak i znaczenie jej warunkowego ustanawiania przez narracje.-/-

Formułując hipotezy Autorka zakłada, że literatura pogranicza – na przykładzie wybranych przez nią tekstów – opiera się na wyróżnikach genologicznych typowych dla literatury chorwackiej z wszystkimi właściwymi jej cechami i ukierunkowaniem na ewolucję modelu literatury europejskiej. Z drugiej strony, to właśnie autorzy „z drugiej strony granicy“, to znaczy z Hercegowiny, wnieśli istotny wkład w nowoczesne ruchy wewnątrz szeroko rozumianego obszaru literatury chorwackiej jednocześnie nie negując swego położenia na granicy. Trzecia hipoteza oparta została na założeniach współczesnej teorii i mówi o tak zwanej przepuszczalności tożsamości oraz o współczesnych podejściach, które wspierają możliwość formowania większej liczby tożsamości, od tożsamości jednostkowej przez lokalną do – szeroko rozumianej – tożsamości narodowej. W istocie ogląd tożsamości narodowych jako niestabilnych i dynamicznych stanowi jedną z głównych hipotez, którą Kandydatka podkreśla wielokrotnie w toku konkretnych analiz i interpretacji, a co stanowi szczególny wkład zarówno w analizę filologiczną, jak i refleksję teoretyczną dotyczącą multiplikacji praktyk tożsamościowych (Richard Rorty, Jonathan Culler).-/-

Na płaszczyźnie metodologicznej można, jak twierdzi Autorka a pokazują analizy, mówić o podejściu filologicznym – które przede wszystkim zostało oparte na nowym historyzmie – oraz podejściu komparatystycznym. To ostatnie podejście jest istotne w kontekście syntetycznego oglądu tematyki i ukazania określonych schematów, co zaś umożliwia spojrzenie na całą dysertację przez pryzmat inspirującego przykładu i źródła pozwalającego na przeniesienie

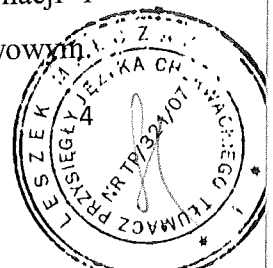
pewnych ustaleń w niej zaprezentowanych na inne formy i modele pogranicza, które stanowią między innymi przedmiot utworów wielu cenionych współczesnych pisarzy (w chorwacko-boszniackiej praktyce literackiej możemy mówić o prozie Miljenko Jergovicia lub Igora Štiksa, w literaturze polskiej o laureatce Nagrody Nobla Oldze Tokarczuk, w serbskiej o dziełach Davida Albahariego lub Danilo Kiša, itd.). Z tego też powodu rozprawa w swych zasadniczych aspektach ma znaczenie, które wykracza ponad sportretowaną w niej lokalną przestrzeń (obszar na granicy Imotskiej Krajiny i zachodniej Hercegowiny) oraz może zostać wykorzystana także w odniesieniu do wielu innych części Europy, w których istnieją kontakty transgraniczne (dotyczy to również języków), zaś granice są często ściśle wytyczone i z politycznego punktu widzenia niepodważalne.-/-

Główna część rozprawy-/-

Główna część rozprawy mgr Dizdar została podzielona na trzy części:-/-

Pierwsza część poświęcona została zdefiniowaniu fenomenu granicy i omówieniu zagadnienia podwójnej przynależności w oparciu o analizę wybranych utworów powstałych w okresie od pokoju w Pożarewacu do pierwszej wojny światowej. W tej części dysertacji szczególna uwaga została poświęcona tezie o podwójnej przynależności literatury w imotsko-hercegowińskim regionie literackim oraz kwestii relacji, jaka zachodzi między anonimową literaturą ustną, twórczością ludową a autorską literaturą pisaną.-/-

W tej części omówiono ponadto pierwsze literackie osiągnięcia lokalnych duchownych, którzy w swych narracjach narodowych zaczynają od powiedzenia „ani pod Wiedniem, ani pod Pesztem“, a kończą na kwestii ludowej solidarności ludu. Dizdar poddała analizie i krótko przedstawiła pięciu autorów, którzy w swoich utworach prezentują określone koncepcje polityczne i w różny sposób postrzegają przyszłość tego pogranicznego regionu. Proponują oni określoną ludowo-narodową wizję i określają punkty wyjścia dla rozważań nad „autentycznością“ przestrzeni lokalnej i jej znaczenia w konsolidacji kilku korpusów narodowych. Jak konstatacja Autorka, mowa jest tutaj o niestabilnym miejscu przyporządkowania tożsamości wewnątrz ściśle wyznaczonych ram. Tym sposobem przestrzeń lokalna i koncentracja narracji na niej (ponownie) daje możliwość nie tylko odnalezienia źródła (i punktu oparcia dla) niektórych późniejszych politycznych i kulturologicznych praktyk narracyjnych – z których niektóre nastawione są na różnice, a inne na inkluzyjność – ale stanowią jednocześnie możliwy „przykład” jak należy z takimi fenomenami postępować (opisywać je) także na innych płaszczyznach kontaktów. To, co szczególnie określa ową niepewność w kwestiach dotyczących tożsamości obecnych w opowieściach o nacji i przestrzeni, usytuowane jest pomiędzy regionalnym, religijnym, narodowym i państwowym

drugiej części obejmuje opis relacji między lokalną i narodową (a także globalną) tożsamością dokonany w oparciu o prezentację dwóch najbardziej znaczących chorwackich poetów w dziejach literatury chorwackiej, a z pewnością w pierwszej połowie dwudziestego stulecia. Mowa tu o Antunie Branku Šimiciu i Augustinie Tinie Ujevicu. U obu pisarzy Autorka odnajduje ścisły związek z lokalną tożsamością (i jedną z ją kształtujących tożsamości), ale jednocześnie poprzez „zanurzenie w hercegowińską <małą ojczyznę>“ Šimicia oraz krajobraz krasowy Ujevicia, słusznie wskazuje, że owe miejsca pochodzenia mają ogromny wpływ na rozwój jednego (a być może nawet dwóch!) okresu w rozwoju chorwackiej poezji. Wydaje mi się, iż jest to najtrudniejszy temat w całej dysertacji, przy czym w tym przypadku owa relacja miejsca pochodzenia (i ciągłego powrotu do niego) względem konstrukcji narodowych bardów (oraz pisarzy ze szkolnych lektur) została wspaniale zobrazowana.-/-

W omawianej części uwaga zostaje poświęcona także pisarzom, którzy tworzyli pod wpływem poezji ludowej, a więc obrali zupełnie inny, często anachroniczny sposób kreacji swojego świata literackiego. Wartość tej części badań stanowi zwrócenie uwagi na znaczenie, które leży w tworzeniu mitów regionalnych (często przenoszonych na cały naród) czerpanych z poezji odwołującej się do ludowej i przesyconej tematyką religijną literatury marginalnej. W tym przypadku także możemy mówić o wkładzie w chorwackie badania filologiczne i teoretyczne poświęcone przestrzeni marginalnej i znaczenia tejże przestrzeni w tworzeniu obrazu o określonym typie narracji, jak również o jego przedarciu się do przestrzeni centrum. W tej sytuacji można już mówić o pewnych osiągnięciach – na polu teoretycznym – wynikających z przyjęcia niektórych elementów refleksji postkolonialnej nad relacją między centrum i peryferiami – tego, co jest już zweryfikowane, jak i tego, co stoi w sprzeczności z weryfikacją jako różnicą. W tym kontekście mowa jest także o twórcach takich jak Zvonimir Remeta, którzy – choć regionalnie naznaczeni – piszą poza tym stygmatem, ale jednocześnie zostają wciągnięci w przestrzeń różnicy.-/-

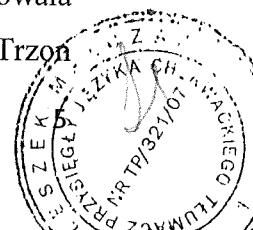
W podsumowaniu drugiej części ponownie zostaje potwierdzona założona hipoteza. W pierwszej kolejności, wyraźnie można dostrzec, że literatura pogranicza imotsko-hercegowińskiego podąża za ciągłością literatury chorwackiej, zarówno w warstwie tematycznej, jak w elementach formalnych. Ten sam aspekt dotyczy także tezy, iż literatura pogranicza wpisuje się w chorwacki korpus, przy czym uwidacznia swoją specyfikę. W jednym z passusów swej rozprawy, Autorka podkreśla, że taka sama zależność zachodzi również w relacji pomiędzy chorwackim korpusem literackim i ideami literatury europejskiej: schematy są widoczne i zostały przeniesione, ale z określonymi cechami swoistymi, a często także i czasowym „opóźnieniem”. -/-

Jak Autorka słusznie konkluduje, chodzi tutaj o konstrukcję kilku rdzeni mitów: tych, które odnoszą się do ram historyczno-politycznych (i ich produkcji przez tekst) oraz tych, które mają pełnić polisemiczną – najczęściej dydaktyczną – funkcję, a są to mity o zgodzie i jedności, duszy narodu i o przykładowym życiu. Odrębnie został wyróżniony mit o chorwackości, któremu towarzyszy krytyczna analiza poświęcona idei (wielko)chorwackości. Fragmenty kończące ową pierwszą zasadniczą część rozprawy dotyczą problematyki tradycji i antytradycjonalizmu „narracyjnej Hercegowiny“. Tenże ostatni termin jest nowatorski i stanowi wartościowy wkład w ideę transgranicznej „republiki literackiej“ oraz wskazuje na możliwość ulokowania jednej formy narracyjnej między ustalonymi paradygmatami narodowymi. Ów antytradycjonalizm znajduje swe odzwierciedlenie w dwojaki sposób: na poziomie treści (zatem ponownie w aspekcie dydaktycznym), jak i na poziomie samej płaszczyzny wyrazu, na co Kandydatka zwraca szczególną uwagę.-/-

Jeśli chodzi o tę część rozprawy i jej wkład w studia poświęcone filologii chorwackiej i słowiańskiej oraz teoretyczny ogląd fenomenu granicy i tożsamości, to uważam, że jest ona niezwykle ważna, gdyż – jak mi się wydaje – w ten sposób temat antytradycjonalistycznego podejścia autorów z Bośni i Hercegowiny został po raz pierwszy przedstawiony w języku chorwackim. Przede wszystkim dotyczy to opisu dzieł Buconjicia i dwójki autorów Osman-Aziz. W podsumowaniu pierwszej części Autorka zobrazowała, jak lokalna literatura pogranicza imotsko-hercegowińskiego odnosi się do chorwackiej tradycji jako modelu. Kandydatka ponadto wysnuła właściwy wniosek, że „literatura pogranicza wzbogaca chorwacki paradygmat“, przy czym „ukazuje swą specyfikę“, tzn. „autentyczne miejsca“. Odnosząc się do trzeciej tezy zawartej przez Autorkę we wstępie, konkluzja głosi, że tożsamość w istocie jawi się jako obszar niestabilny, którego nieodłączny element stanowią „tożsamość osobista, rodzinna, religijna i narodowa“. W tymże kłębowisku relacji między religią, nacją i państwem, niektóre elementy koncepcji tożsamości jako konstrukcji, widoczne są być może lepiej niż ma to miejsce w przypadku wyraźnie paradygmatycznie zbadanych diachroniach. Jest to jeszcze jeden ważny element wkładu przedłożonej rozprawy w chorwacką filologię i naukę o literaturze w ogóle.-/-

W drugiej części Autorka zajmuje się okresem międzywojennym. Opis i analiza tekstów z tego okresu rozpoczynają się od rozdziału siódmego. W bardzo ciekawie i rzetelnie – z odwołaniem do teorii – opracowanym rozdziale dokonano prezentacji środowiska mikroregionalnego oraz elementów, które taką literaturę i jej funkcje czynią nietypowymi w stosunku do filogenezy literatury narodowej, a co za tym idzie, także modelu, który tradycja zachodnia ukonstytuowała jako sztywny ciąg formacji i paradygmatów literackich, które w nich dominowały. Trzon

Jeśli jednak chodzi o kwestię tożsamości, to jej kreacja nieustannie ma charakter dynamiczny wraz z tradycyjnym wpisywaniem, czy wręcz także „przesadnym podkreśleniem komponentu patriotycznego i motywu umiłowania Boga“. W zakończeniu tej części rozprawy, Kandydatka odnosi się do kwestii tzw. „przemilczanego“ korpusu, zatem porusza zagadnienie rewaloryzacji historyczno-krytycznego podejścia do korpusu narodowego, pamiętając przy tym o fakcie, że niektórzy pisarze podczas drugiej wojny światowej znaleźli się po stronie pokonanych, niektórzy nie chcieli się podporządkować reżimowi, a inni zaś pozostali „neutralni“. W tym sensie ich twórczość literacka, warstwa ideologiczna ich tekstów oraz formy narracji narodowych powinny zostać poddane ponownej analizie i usytuowane w odpowiednim miejscu w dziejach chorwackiej literatury, z perspektywy której Autorka dokonuje oglądu relacji centrum i peryferii.-/-

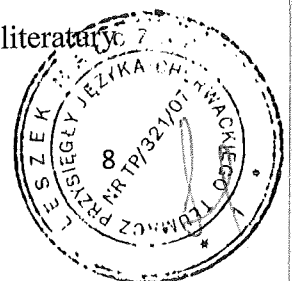
Trzeci badany okres. W toku analizy i prezentacji tej części rozprawy doktorskiej Kandydatka zajmuje się problemami współczesnej literatury chorwackiej, jej periodyzacji i relacji centrum (diachronia literatury chorwackiej) i obszaru pogranicza, którym się zajmuje (obszar marginalny). Ów okres naznaczony został dwoma ważnymi wydarzeniami: końcem drugiej wojny światowej i początkiem tzw. wojny ojczyźnianej. Na samym początku tego rozdziału Autorka wylicza grupy stosunkowo „atypowych” pisarzy, którzy wywodzą się z mikroregionu, który znajduje się w centrum Jej zainteresowania i badań, lub o tymże regionie piszą. Następnie prezentuje nam relatywnie szeroki kontekst, wewnątrz którego, z jednej strony, dzieje się ta literacka historia, z drugiej zaś strony, do którego się odwołuje, czy to w celu eskapistycznym, utylitarystycznym czy też kontr-hegemonistycznym. Punkt wyjścia stanowi dla Doktorantki dobrze znana teza o relacji wyobrażonego socjalno-społecznego zaangażowania literatury i literatów – czego pożądała i co narzucała mająca zapędy hegemonistyczne klika – względem realnej praktyki produkcji literackiej, która bardzo szybko przyjęła wzorce europejskie i przybliżyła niemal wszystkie literatury południowosłowiańskie „wzorcom“ zachodnim. Oczywiście, wszystko to odbywa się w specyficznym literackim środowisku oraz w cieniu dwóch wielkich pisarzy – Miroslava Krležy i Ivo Andrića. Autorka w bardzo dobry sposób przedstawia tezę o szeregu wydarzeń przełomowych, które zdefiniowały chorwacką poezję dwudziestego wieku: w pierwszej kolejności jest to – wspomniany już – Antun Branko Šimić, który stanowi swego rodzaju koło zamachowe tendencji modernistycznych wewnątrz chorwackiej poezji, następnie są to dwa wydarzenia: rok 1952 oznaczający zerwanie z praktyką socrealistyczną (dzięki Krležy i jego wystąpieniu na III Kongresie Związku Pisarzy Jugosławii) oraz tłumienie chorwackiego buntu przeciw reżimowi i zamykaniu się (hermetyczności) chorwackiej poezji w latach 1968–1971. W tym czasie poezja, jak i literatura w ogóle, traciła –

jak słusznie stwierdza Kandydatka – swe funkcje ideologiczne i ukierunkowują się same na siebie. Tworząc kontekst swych badań, Autorka przytacza także ważne wydarzenia polityczne, ściślej te, które z pozycji władzy warunkowały określone reakcje (i zmiany poetyk). Tym samym pisarz pochodzący z granicznego obszaru imotsko-hercegowińskiego Stjepan Čuić staje się niepożądany, a większość autorów, którzy zostaną omówieni w trzecim okresie, zwraca się w stronę fantastyki, dialogu z tradycją i zabawy narracją. Oczywiście, wszystko to znajdzie swoje odzwierciedlenie także w poezji, na co Kandydatka wskazuje w odrębnym rozdziale, w którym kładzie akcent na poezję Veselko Koromana i Petara Gudelja – dwóch poetów, którzy pochodzą z tego regionu i którzy w następstwie określonych wędrówek wracają do niego i mogą się określić mianem poetów rubieży i poetów z rubieży.-/-

W ostatnim rozdziale pracy, który został poświęcony trzeciemu badanemu okresowi, Autorka udowadnia, że zarówno opanowała umiejętność interpretacji prozy i poezji, jak również kontekstowego włączania współczesnej literatury do różnych kanonów (jak i ich obecność „w przestrzeni pomiędzy“). Przy czym wyjątkowo ważny jest fakt, iż w rozprawie została zachowana równowaga między opisem dyskursu literackiego a dyskursem relacji władzy w ruchach społecznych (i zmianach w rzeczywistych, fizycznych granicach, które ograniczają przemieszczanie się i możliwość swobodnego przejścia). Ponadto, potwierdzone zostają tezy z początku rozprawy oraz poruszone zostaje zagadnienie wielorakości tożsamości.-/-

Nie chodzi tutaj o dynamiczny charakter tożsamości, w ramach których hybrydyczność zostaje osiągnięta w wyniku przeplatania się płaszczyzny fikcji i rzeczywistości, opowieści i jej manifestacji, chodzi bowiem o fizyczną wielorakość zamkniętą w ramach różnych przestrzeni i praktyk bytowania. Autorka znakomicie dostrzega te różnice: owe na poziomie relacji lokalnego, regionalnego i narodowego (które w oryginalny sposób nazywa tożsamością wertykalną); następnie „przenikanie się różnych tożsamości społecznych“ na poziomie, który określa mianem tożsamości horyzontalnej; na koniec porusza zagadnienie fragmentaryczności tożsamości, rozumianej zgodnie ze współczesną teorią i praktykami postmodernistycznymi. Opisując relacje tożsamości lokalnej, regionalnej i narodowej, dokonując przeglądu możliwości społecznych na poziomie przekraczania granic oraz oglądu fenomenu przekroczenia granicy jako aktywności społecznej – która często nabiera także cech kontr-hegemonicznych (w stosunku do systemu władzy i jej reprezentacji) – niniejsza rozprawa w istocie dopełnia opis kanonu literackiego uwzględniając zjawiska brzegowe, model „Innego“, który w stosunku do centrum odnosi się jednocześnie jako peryferie, ale także jako źródło nowych idei (Gudelj, Gotovac, Raos) oraz możliwych nośników zmiany na poziomie całej (chorwackiej) literatury.

narodowej oraz innych będących z nią w kontakcie kanonów literackich (Stjepan Čuić, na przykład).-/-

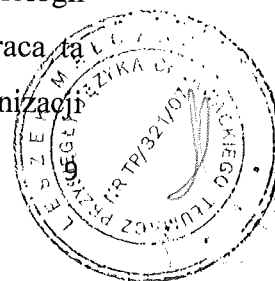
W trzeciej części omawianej rozprawy zmierza się do sformułowania wniosków. Konkluzja tu zawarta rozpoczyna się powtórным skondensowanym odniesieniem do fenomenu granicy. Jest więc ona granicą między Wschodem i Zachodem, między chrześcijaństwem i muzułmańskim wpisywaniem się w przestrzeń europejską; jednocześnie stanowi przestrzeń spajającą, przestrzeń miejsc, gdzie wyłączone peryferie (wewnątrz których granica jest osadzona) ustosunkowują się do centrum. Poprzez tekst uściślający wnioski, Kandydatka prezentuje przegląd problemów i raz jeszcze podkreśla kwestię przestrzeni brzegowej i transgranicznej w procesie jej systemowego włączania do korpusu (i kanonu) literatury narodowej. Akcent został postawiony na złożoność tożsamości, na narracje lokalne i regionalne mające często charakter integrujący oraz na fragmentaryzację tożsamości – w przypadku kilku bardzo znaczących autorów.-/-

Według Ivany Dizdar idee o tożsamości jako bycie zhomogenizowanym i płynnym mogą znaleźć zastosowanie również wobec jednostek narracyjnych, które te płynne (heterogeniczne) elementy wykorzystują jako tematy dominujące. W tym sensie we wnioskach przytacza się nawet osiem przewodnich typów narracji: o języku, patriotyzmie, zgodzie, wierze, tradycji, „małej ojczyźnie”, i wreszcie prawdopodobnie najciekawszy – o jednostce i jej gotowości do nieustannej walki powodowanej życiem na peryferiach.-/-

Peryferie Autorka poddaje gradacji, bardzo podobnie jak czyni to współczesna teoria postmodernistyczna i poststrukturalistyczna, lecz przy pomocy konkretnych przykładów lokalnego przyporządkowania Kandydatka otwiera też możliwości naprawdę jasnego zbadania tych problemów oraz ich zastosowania w historiografii związanej z powszechnymi dziejami, ale także teoretycznego wbudowania w ramy literacko-historiograficznej opowieści/narracji dziejowej. Chodzi przede wszystkim o wąsko rozumiane lokalne przyporządkowanie wyobrażone: to skojarzone z regionami Imoty, Hercegowiny czy Dalmacji. Jako następne w kolejności ma miejsce wpisanie się w szerszą sferę na poziomie nacji (na przykład chorwackiej literatury), stąd zaś można model przyporządkowania lokalnego próbować porównywać z genealogią samej idei literatury – jakkolwiek ją nazwiemy: europejską, kręgu zachodniego czy po prostu, jak uczyniła to Pascale Casanova, „literacką republiką”. -/-

WNIOSKI RECENZENTA I OCENA ROZPRAWY DOKTORSKIEJ-/-

Rozprawa doktorska Pani Ivany Dizdar stanowi wartościowy i oryginalny wkład do filologii chorwackiej oraz teorii literatury. W ramach filologicznego oglądu problematyki praca ta wskazuje na zjawiska graniczne w badanym korpusie i ilustruje możliwe tryby kanonizacji

niektórych dzieł z owego brzegowego (marginalnego) obszaru. Sposób w jaki Kandydatka podchodzi do tematu jest oryginalny i adekwatny pod względem metodologii, interdyscyplinarny – z włączeniem kilku komplementarnych metodologicznych punktów wyjścia oraz sposobów opisu leżących na skrzyżowaniu takich dyscyplin jak: filologia, antropologia, historia, socjologia i filozofia.-/-

Wychodząc od filologicznych podstaw, mgr Dizdar otwiera zagadnienie, które w chorwackiej (a i szerzej traktowanej słowiańskiej) filologii często było zaniedbywane. Jakie zjawiska graniczne stają się ważne przy kanonizacji określonego korpusu? Jak autorzy umiejscawiają fenomen własnej twórczości w sferze zjawisk marginalnych, realizując ją jednocześnie w ramach jednej lub kilku narodowych literatur?-/-

Prezentując jeden z obszarów pogranicznych (między prowincją Imotska Krajina w Chorwacji i zachodnią Hercegowiną w dzisiejszej Bośni i Hercegowinie), Autorka przekonuje o przenikaniu się korpusów różnego typu i istnieniu związków powstających na płaszczyźnie językowej, historycznej oraz dyskursywnej i równocześnie wpływających na modalności lokalnych tożsamości i kształtowanie kanonów (chorwackiego, boszniackiego, i tym samym południowosłowiańskiego; jeżeli nie jako modelu praktycznego, to jako projektu, który możemy – choć nie musimy – traktować w sensie modalnego bytu odnoszącego się do jednolitej praktyki wypowiedzi).-/-

Przedstawiając swoje cztery podstawowe hipotezy (o „niestabilnym” i dynamicznym charakterze tożsamości, o fakcie częstego określania wartości centrum przez jego obrzeże, o genealogicznych cechach pogranicza jako przestrzeni szeregowania zjawisk oraz o komparatystycznych możliwościach otwieranych przez „przykład jednostkowy” modelu różnicy), Autorka unaocznia i udowadnia wszystkie te cztery stanowiska wyjściowe, które w procesie wyjaśniania nie tylko zostają zastosowane w odniesieniu do korpusu, ale też z niego wynikają – jak pokazano wyżej w opisie procedury przedstawiania poszczególnych hipotez. Prócz tego ów model lokalnej tożsamości i jednostkowej praktyki przekraczania granic – wraz z wpisywaniem tego przekraczania w przestrzeń – posiada też szerszy względnie powszechny charakter „każdego” (bądź „jakiegokolwiek”) pokonywania granic w wymiarach europejskiej fuzji narodowości, języków i przestrzeni współżycia. W tym zawiera się specyficzna „wartość dodana” omawianego przedsięwzięcia badawczego.-/-

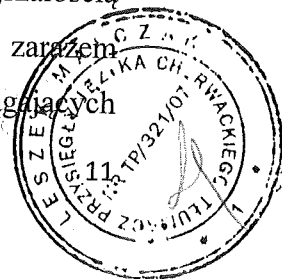
Szczególnie ważne jest tu samodzielne wykorzystanie i cytowanie literatury przedmiotu oraz jej krytyczne rozpatrywanie na obszarze odnoszącym się do całości tematycznych sytuowanych w rozprawie w określonych ramach. Wielka liczba różnego typu opracowań (historycznoliterackich, teoretycznych, antropologicznych, historycznych, z zakrest

fenomenologii religii oraz dokumentalnych) dowodzi rzetelności badawczej Autorki i jej zdolności do rozdzielania spraw istotnych i nieistotnych, jak też wyodrębniania tych, które w określonym kontekście należałoby (lub nie) zastosować w procesie dowodzenia własnych tez oraz ich prezentacji w nowym i oryginalnym świetle.-/-

W tym kontekście rodzi się kilka pytań. Pierwsze z nich dotyczy wzajemnego stosunku kwestii szczegółowych i ogólnych, innymi słowy, w jaki sposób problematyka relacji wpisanej w tło lokalne może zostać przeniesiona w obręb innych systemów (na stosunki w poszczególnych literaturach narodowych lub wspólnotach językowych). Szczególnie interesujący jest tu przypadek literatury angielskiego kręgu językowego. Czy występują podobieństwa (lub istotne różnice) w tym, jak kształtuje się korpus literatury anglojęzycznego obszaru w całej swojej kompleksowości – współzależności centrum i peryferii? Pytanie drugie wiąże się z metodologią. Jest jasne, że chodzi tu o podejście filologiczno-fenomenologiczne z uwzględnieniem wpływu teorii nowego historyzmu. Sądzę, że wobec badanego problemu dałoby się jednak zastosować również teorię postkolonialną. W tym wypadku krąg wpływów byłby naznaczony dwojako: po pierwsze, przez relacje dyskursów chorwackiego i bośniacko-hercegowińskiego wobec (własnych) głównych ośrodków; a następnie przez peryferyjny status tych „centrów” wobec ośrodka kolonialnie (zatem imperialistycznie) wyobrażonych centrów mocy – znajdujących się poza przestrzenią wspólnot językowych, między którymi istnieje lingwistycznie zakodowane „porozumienie”. Prawdopodobnie mógłby to być dalszy kierunek badań, nadbudowujący się nad tymi już ukonstytuowanymi filologicznie i w sposób pionierski wykonanymi. I wreszcie, mamy tu kwestię kanonu. Kiedy i w jakiej mierze jest on (wyłącznie) umotywowany narodowo, kiedy zaś fenomen narodowy (jak w przypadku Šimicia czy Ujevicia) rewidowany jest w procesie recepcji przekraczającej poziom tak założonego nacechowania? Fakt, iż tekst rozprawy otwiera nowe zagadnienia, sam w sobie – jak sądzę – świadczy o inspirującej roli namysłu Kandydatki nad historią lokalnego paradygmatu w szerzej zakreślonym kontekście.-/-

W tym sensie uważam, że mamy do czynienia z rozprawą, która jest jednocześnie pod względem filologicznym przekonująca, udowadnia swoje wyjściowe założenia (wyprowadzone ze starannej lektury przykładów), służy za swoisty model innych odczytań „granicy” jako przestrzeni zarazem rozdzielającej (języki, kultury, polityki i możliwości współistnienia) oraz spajającej (paradygmaty kulturowe przekraczające narzucone mury hegemonicznie zaprogramowanej różnicy). Sama praca charakteryzuje się dojrzałością przekazu, jest w usystematyzowany sposób domknięta, przejrzysta w diachronii, a zarazem uporządkowana cyklicznie w sensie nieprzerwanego powtarzania problemów rozciągających

się od połowy XIX do końca XX wieku. Skupiając się na detalach, jest w tym samym stopniu systematyczna, co czytelna w wymiarze makrostrukturalnym, i dlatego już w obecnej postaci posiada atuty, na podstawie których mogłaby przy minimalnych przekształceniach stać się ciekawą monografią. Stanowiłaby ona pożyteczną lekturę dla wszystkich filologów, historyków, fenomenologów i innych przedstawicieli nauki zajmujących się kwestiami stosunku do Innego, granicy i jej przekraczania. Dlatego jestem przekonany, że omawianą rozprawę należy bezdyskusyjnie przyjąć oraz – uwzględniając wszystko co wyżej powiedziano – bardzo wysoko ocenić.-/-

Na podstawie wyżej wymienionych spostrzeżeń stwierdzam, że rozprawa doktorska mgr Ivany Dizdar niewątpliwie spełnia wszystkie wymagane kryteria ustawowe, w znacznym stopniu przyczyniając się do rozwoju dyscypliny. Wnioskuje zatem o dopuszczenie Doktorantki do dalszych etapów postępowania doktorskiego. Stawiam także wniosek, by rozprawa – z minimalnymi zmianami dostosowującymi ją do gatunku książki naukowej – została opublikowana w formie monografii w celu udostępnienia jej szerszemu gremium naukowców i studentów, jako ważny przyczynek do rozwoju filologii chorwackiej oraz południowoślōwiańskiej. -/-

Podpis nieczytelny-/-

prof. dr. sc. Boris Škvorc-/-

Wydział Filozoficzny Uniwersytetu w Splicie-/-

Ja, tłumacz przysięgły języka chorwackiego, Leszek Małczak, zaświadczam zgodność okazanego mi tłumaczenia z oryginałem dokumentu w języku chorwackim. Katowice, 06 listopada 2023 roku. Rep. 301/23-/-

Tłumacz przysięgły
Leszek Małczak

